

## SUMMARY

**Radjevaska A.** Methods and techniques of stimulation of subjective junior pupils' interest to the development of creative abilities in the lyceums of arts.

*In the article the methods, techniques and forms of stimulation of subjective junior pupils' interest to the development of creative abilities of the lyceum of arts are analyzed. The psychological and pedagogical foundations of encouraging of the value-based attitude of the junior pupils to different kinds of art, the lyceum of arts, artistic activity, own (physical, psychological) «I», creative artistic activity are revealed. The methods and techniques of stimulation which are considered through the content of their implementation in the forms of individual, group and collective creativity are systematized.*

*Stimulation is considered to be the increase of the motive, the psychological impact from the outside on the motivational process, education of the positive attitude of the junior pupils to the creative artistic activity. The theoretical basis of stimulation of the junior pupils also have the provisions of personality oriented approach about necessity of development of younger schoolchildren an internal plan of action, reflection, intellectualization, with the help of which pupils become the subjects of educational activity, behavior and communication.*

*The first task in the implementation of the basic experiment was chosen to stimulate the value-based attitude of the junior pupils to art, the lyceum of arts, artistic activity. It was assumed that the pupils of the second class have independently discovered special abilities in various kinds of artistic activities (dance, music, art, theatre), have emotional experience for all types of art. The acquisition of pupils of elementary grades of positive emotional impressions about the art was facilitated by the artistic and thematic concerts, school festivals.*

*The second task of the experiment was to encourage value-based attitude of the junior pupils from accessing his own «I», which involved the awareness of himself as a subject of development of special and creative abilities. Take into account the provisions of pedagogic psychology of diverse manifestation of valuable relation of personality to himself. First at the lessons of choreography, theatrical and musical art the positive attitude to their own physical «I» was stimulated. Then the lectures about the correctness of the positive assessment by the child of the appearance, shape, posture are held.*

**Key words:** creative abilities, stimulation, subjective interest, value attitude.

УДК 373.5.015.311:111.852:73/76

**І. В. Руденко**

Інститут проблем виховання НАПН України

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

*У статті викладено узагальнені висновки експериментального дослідження теоретичної та методичної бази й механізми творчої активності у філософській і психолого-педагогічній концепції особистості, психофізіологічні особливості творчої активності молодших підлітків і унікальність виховного потенціалу мистецтва у процесі формування ціннісних орієнтацій, творчого мислення та досвіду пошукової діяльності дитини. Реалізація методики передбачає цілісний комплекс творчорозвивальних вправ, художньо-творчих і частково-пошукових завдань.*

**Ключові слова:** творча активність молодших підлітків, виховний потенціал образотворчого мистецтва, критерії та рівні творчої активності, інноваційні художньо-педагогічні методи, форми та засоби.

**Постановка проблеми.** Пріоритети й особливості сучасного українського суспільства суттєво змінили соціально-культурне середовище його громадян. Протиріччя між глобальними напрямками розвитку суспільства (гуманізація, демократизація, естетизація, свобода особистості), з одного боку, і реальним його станом (невизначеність ціннісних орієнтирів, тенденція до прагматизації поведінки людини) – з іншого, актуалізує проблему формування творчої активності підростаючого покоління.

**Аналіз актуальних досліджень.** На сучасному етапі розвитку освіти в педагогіці проблемою творчої активності молодших підлітків загальноосвітніх навчальних закладів займалися А. Алієва, В. Водяна, О. Роголева, Л. Чернова та ін. Вони пропонують розв'язання проблеми формування творчої активності учнів в умовах навчально-виховного процесу на уроках математики, хімії, предметів гуманітарного й естетичного циклу, в школах з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу, у процесі використання інформаційних технологій, проектних завдань, сумісної діяльності та позакласної роботи тощо.

Методичну й теоретичну основу дослідження становлять філософські та психолого-педагогічні концепції особистості, науково-педагогічні положення теорії творчості, концептуальні ідеї в галузі мистецької освіти, принципів положення закону України «Про загальну середню освіту» і Концепції та Комплексної програми художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Творча активність розглядається на основі концептуальних положень М. Бердяєва, В. Мерліна, В. Моляко, С. Сисоєвої та ін. як процес творення нового, найвища форма самостійної діяльності особистості, що спрямовує її на духовне й матеріальне перетворення дійсності, та як сукупність властивостей особистості, що забезпечують її здатність вийти за межі заданої ситуації, проявити надситуативне мислення.

Аналіз досліджень з проблеми психофізіології молодших підлітків (І. Бех, Л. Божович, І. Булах, Л. Виготський, Д. Ельконін, Ж. Піаже та ін.) дозволяє стверджувати, що період суміщення процесів інтенсивної соціалізації в світі людської культури і водночас виникнення самосвідомості як центрального новоутворення зазначеного періоду є найбільш сприятливим для цілеспрямованого формування творчої активності особистості.

Аналіз доробку зарубіжної та вітчизняної педагогіки мистецтва, зокрема, ідей Р. Арнхейма, Л. Масол, Н. Миропольської, Г. Шевченко та ін., дозволив виявити виховні можливості впливу процесу виховання засобами

образотворчого мистецтва на формування кожного з компонентів творчої активності молодших підлітків.

Практики мистецької освіти, такі, як В. Кардашов, В. Котляр, Б. Неменський, Б. Юсов, розглядали образотворче мистецтво як синтетичну діяльність, у процесі якої формуються не тільки пізнавальні потреби й інтереси школярів, їх мистецька ерудиція, але й розвиваються їх творчі здібності, мобілізується інтелектуальний потенціал, здатність виділяти головне, співставляти, порівнювати, аналізувати, естетизується процес мислення, активізується увага, зорова пам'ять, креативна уява, стимулюється в процесі колективної творчості готовність до взаємодопомоги й вимогливості.

Водночас, образотворче мистецтво як фактор мотивування творчої активності учнів досліджене ще недостатньо, особливо з урахуванням специфіки формування ціннісного ставлення до будь-якої діяльності такої складної вікової групи, як молодші підлітки.

Отже, аналіз теоретичного доробку науковців і практики навчання образотворчого мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах дозволив виокремити суперечності між суспільною потребою у творчо-активній особистості, адекватній динаміці соціокультурних процесів і реальним станом реалізації потенціалу образотворчого мистецтва як чинника виховання творчої активності молодших підлітків; між соціальним запитом на активність учнів в умовах модернізації освіти та недостатнім рівнем організації методичного забезпечення процесу формування творчої активності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах.

**Мета статті** – теоретично обґрунтувати творчу активність і експериментально перевірити методику формування творчої активності молодших підлітків засобами образотворчого мистецтва в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладах.

**Виклад основного матеріалу.** З соціальної точки зору творча активність є життєвою стратегією особистості. Її способом існування завжди є пошукова, продуктивна, перетворювальна діяльність. Водночас специфікою творчої активності особистості є те, що вона не тільки трансформує та вдосконалює зовнішнє оточення, але й перетворює внутрішній світ людини, змінює її ставлення до дійсності, забезпечує розвиток системи цінностей. Творча активність завжди виростає з унікальності індивіда. Її спонукальним мотивом стає внутрішня активність особистості, прагнення людини реалізувати себе, проявити власні можливості. Якщо внутрішній саморух є джерелом творчої активності, то її

результатом є творення образу світу, визначення місця людини в ньому. На наш погляд, лише у творчій активності виявляється сутність людини, повноцінно й цілісно розкривається її творчий потенціал.

Опора на пріоритетність внутрішніх мотивів молодших підлітків з їх емоційною чутливістю, характерним синтезом сенсорних відчуттів, усвідомленням фантазії як процесу суб'єктивної діяльності, підвищеною пізнавальною активністю, пошуковим характером інтересів, активним удосконаленням самоконтролю діяльності та зростання її продуктивності зумовлюють ефективність використання виховного потенціалу мистецтва, зокрема, образотворчого, у формуванні творчої активності учнів 5–6 класів.

На основі теоретичного аналізу виокремлених у філософській і психолого-педагогічній літературі підходів до визначення поняття «творча активність» (філософсько-психологічного, психолого-педагогічного, педагогічно-соціального) й аналізу особливостей психофізіології молодшого підліткового віку було запропоновано розуміння *творчої активності молодших підлітків як їх готовність до творчої самореалізації, інтересу та прагнення до неї, сформованості основ індивідуального стилю творчої діяльності, що має особистісне й соціокультурне значення.*

Теоретичний аналіз наукових підходів до класифікації складових творчої активності особистості дозволив обґрунтувати її структурування в молодших підлітків на мотиваційний і операційний компоненти. Результатом сформованості кожного з виокремлених компонентів у їх взаємодії є здатність учнів до емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, креативного мислення, інноваційного пошуку. *Мотиваційний компонент* творчої активності молодшого підлітка характеризується зацікавленістю творчою діяльністю, усвідомленням її цінності, сукупністю пізнавальних настанов, пов'язаних з її змістом, що забезпечує його здатність бути відкритим сприйняттю, довіряти інтуїції, уявляти та реалізовувати неможливе, піддавати сумніву загальноприйняте, проявляти пошукову сміливість, спостережливість, вольові якості й нешаблонне мислення. Відповідно *операційний компонент* характеризується готовністю молодших підлітків до творчої самореалізації, сформованістю основ індивідуального стилю творчої діяльності, що визначаються особистісними якостями учнів, їх базовими знаннями й уміннями щодо методів і форм творчого пошуку, досвідом емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

Синкретична природа образотворчого мистецтва сприяє усвідомленню найрізноманітніших зв'язків оточуючої дійсності,

формуванню досвіду асоціативно-образних інтерпретацій як основи творчої мобільної пам'яті, уможлиблює освоєння багатоманітності видів людської практики. Отже, метахудожність як цілісність дидактико-інформаційної (смысл як цінність), емоційно-синтезуючої (інтерпретація як рефлексія), евристично-комунікативної (емпатія як досвід спілкування), креативно-катарсичної (афективність як очищення та звільнення) і практично-гармонізуючої (трансформація індивідуальної картини світу) складових художнього образу, симультанність процесу його сприймання як співіснування в єдиному просторі та часі й синестезія як синтез сенсорних відчуттів виступають специфічно-ціннісними чинниками дієвості виховного впливу образотворчого мистецтва на формування творчої активності молодших підлітків.

З урахуванням визначеної структури творчої активності й узагальнених особливостей психофізіології молодших підлітків стало можливим обґрунтування критеріїв і показників її сформованості в учнів 5–6 класів, що забезпечують повноцінне діагностування складових досліджуваного феномена на всіх етапах виховного процесу. *Емоційно-ціннісний* критерій визначає творче спрямування особистості молодшого підлітка через наявність вираженого творчого інтересу, ціннісного ставлення до творчості, прагнення до оволодіння творчою діяльністю та емоційної активності в процесі творчого акту. Показниками критерію визначено: зацікавлення творчою діяльністю, позитивно-емоційне ставлення до образотворчого мистецтва та дійсності, усвідомлення цінності творчої діяльності, захоплення творчим процесом. *Когнітивний* критерій виражається в пізнавально-пошуковій активності молодшого підлітка, у процесах отримання й переробки інформації для самостійного і нешаблонного використання у творчій діяльності. Показниками критерію визначено: спрямованість на постійне розширення інформаційного тезаурусу, здатність до критичного мислення, знання базових способів і прийомів вирішення творчих завдань, усвідомлення творчої діяльності як самовираження й самореалізації. *Практично-діяльнісний* критерій характеризує прояви пошукової активності молодшого підлітка та реалізує продукт творчої діяльності. Показниками критерію визначено: володіння базовими вміннями реалізації творчого задуму, здатність створювати креативний продукт на основі смислових зв'язків між змістом і формою, готовність самостійно коригувати перебіг творчого процесу, спрямованість на послідовне вироблення особистісних стратегій вирішення творчих завдань.

Аналіз результатів констатувального експерименту не виявив молодших підлітків з високоактуалізованою потребою у творчій діяльності з метою саморозвитку, свідомою самореалізацією та з адекватним оцінюванням власних творчих досягнень. Також не було зафіксовано індиферентного (умовно-байдужого) рівня серед досліджуваних. Це зумовило виокремлення трьох рівнів сформованості творчої активності молодших підлітків залежно від узагальнення в них прояву показників за трьома критеріями. За результатами проведеного аналізу встановлено низку причин такого стану, одною з яких є недостатня розробленість науково-методичного інструментарію цілеспрямованої виховної роботи з молодшими підлітками в досліджуваному напрямі.

Концептуальною основою моделювання оригінальної методики формування творчої активності молодших школярів стало врахування виховного впливу дидактико-інформаційного, евристично-комунікативного, емоційно-синтезуючого, креативно-катарсичного і практично-гармонізуючого чинників образотворчого мистецтва, актуалізація синтезу сенсорних відчуттів і симультанної природи процесу сприйняття дійсності та мистецтва. Механізм впливу базується на ефекті поступової появи-зникнення, метафоричного перетворення художніх образів. Стимулювання творчої уяви та фантазії відбувається у процесі відтворення образів після їх поступового зникнення, що передбачає домислювання можливих образів у заданому контексті (сюжет, композиція, колір, лінія, художні техніки та матеріали тощо), а також набуття пластичними мистецтвами (живопис, графіка, скульптура) рис динамічних (музика, театр, хореографія). У процесі синестезійного сприйняття розвивається художня емпатія, що спонукає до переживання самого процесу творення.

Реалізація методики передбачала цілісний комплекс з творчорозвивальних вправ, художньо-творчих і частково-пошукових завдань. Апробація розробленої методики здійснювалася на формувальному етапі дослідження за трьома основними напрямками виховання: пізнавально-чуттєвим, евристично-комунікативним і практично-гармонізуючим. Обрані напрями виховання полягали у пробудження інтересу до творчої діяльності, культури інтелектуально-творчої праці та індивідуального стилю пізнавально-творчої діяльності з образотворчого мистецтва молодших підлітків. Пізнавально-чуттєвий напрям забезпечував інтенсивну та перспективну мотивацію молодших підлітків до набуття творчого досвіду шляхом його передачі іншим, метавміль міжпредметного характеру,

розвитку синестезії чуттів. Евристично-комунікативний – передбачав створення педагогічним штатом школи розвивально-естетизованого середовища ізоморфним (схожі, подібні форми) за більшістю параметрів до динамічних умов сучасного суспільства як організаційно-методичний аспект формування творчої активності. Практично-гармонізуючий – спрямовувався на творчу взаємодію педагогів у роботі з учнівським колективом в організації навчально-виховного процесу.

Здійснене теоретичне узагальнення відображене в новому вирішенні проблеми формування творчої активності молодших підлітків засобами образотворчого мистецтва шляхом виховного впливу емоційно-синтезуючого, евристично-комунікативного і практично-гармонізуючого чинників образотворчого мистецтва, симультанності сприйняття художнього образу дійсності та синтезі сенсорних відчуттів і дійти таких висновків.

1. На основі аналізу сучасної освітньої практики, філософської, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної літератури доведено актуальність проблеми формування творчої активності молодших підлітків як найвищої форми їх самостійної діяльності, що спрямована на духовне й матеріальне перетворення дійсності, як їх провідної життєвої стратегії, що забезпечує здатність вийти за межі заданої ситуації, проявити надситуативне мислення.

Творча активність як інтегральна риса особистості учнів 5–6 класів сприяє повноцінному розкриттю їх творчого потенціалу, ефективній самореалізації в різних видах життєдіяльності та конкретизувати сутність творчої активності молодших підлітків як їх готовність до творчої самореалізації, інтересу та прагнення до неї, сформованості основ індивідуального стилю творчої діяльності, що має особистісне й соціокультурне значення.

2. Структурний аналіз феномена творчої активності молодших підлітків дозволив виокремити основні його компоненти – мотиваційний і операційний.

Конкретизація виховних специфічно-ціннісних чинників образотворчого мистецтва (дидактико-інформаційного, емоційно-синтезуючого, евристично-комунікативного, креативно-катарсичного, практично-гармонізуючого симультанності процесу сприйняття як співіснування в єдиному просторі та часі й синестезії як синтезу сенсорних відчуттів) дозволила виявити можливості його виховного впливу на процес формування творчої активності молодших підлітків.

3. Обґрунтовано систему критеріїв (емоційно-ціннісний, когнітивний, практично-діяльнісний) сформованості творчої активності молодших підлітків, які забезпечують повноцінне діагностування досліджуваного феномена в перебігу навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах. Група показників емоційно-ціннісного критерію визначає мотивацію молодших підлітків до творчої активності; група показників когнітивного критерію – характер пізнавально-пошукової активності учнів; група показників практично-діяльнісного критерію – операційну готовність до здійснення пізнавальної та практичної творчої діяльності.

Виокремлено три рівні сформованості творчої активності молодших підлітків (ситуативний, диференційований, перспективний) залежно від узагальнення їх готовності до здійснення творчої діяльності.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту дозволив зробити висновки щодо неусвідомленості молодшими підлітками цінності творчої діяльності, недостатньої вираженості інтересу до творчості, домінування ситуативності творчої дії, фрагментарності знань з технології творчості, несформованості операційної готовності до творчої самореалізації.

4. Розроблено й експериментально перевірено оригінальну методику формування творчої активності молодших підлітків, інноваційний характер якої полягає в актуалізації метахудожньої, синестезійної та симультанної природи образотворчого мистецтва в процесах метафоричного перетворення художніх образів у заданому контексті. Реалізація методики базується на ефективній взаємодії методів (евристична бесіда, зацікавлення, інтрига, дослід, інтерактивне сприймання, асоціація, інтерпретація, ремінісценція, інверсія, метаморфози, трансформація, рекомбінування, експромт) і форм (творче спілкування в парах, мікрогрупах, колективах, бієнале, майстер-клас, персоніфікація, пластичні етюди, ігрова імпровізація, хепенінг, перформанс, рольові та мисленнєві ігри), залученні інтегративних технік образотворення (гіпсографія, картонографія, сграфіто, естампаж, геліографіті, інсталяція, скрапінг, фелтінг, декупаж), використанні нетрадиційних або нехудожніх матеріалів.

Результати формувального експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики, про що свідчить позитивна динаміка стану сформованості творчої активності молодших підлітків та зіставлення результатів в експериментальних та контрольних групах.

**Висновки.** Розроблена оригінальна методика може продуктивно використовуватись учителями, вихователями, методистами, керівниками



художніх гуртків, викладачами вищих педагогічних навчальних закладів та студентами образотворчих спеціальностей під час педагогічної практики. Теоретичні висновки й експериментальні дані поведеного дослідження можуть слугувати основою для оновлення змісту образотворчого навчання учнів 5–6 класів, програм перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників у галузі образотворчої освіти та сприяти вдосконаленню системи виховної роботи в загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах.

Перспективи подальшої розробки проблеми формування творчої активності молодших підлітків убачаються в аналізі творчої активності учнів початкової та старшої школи, розробці форм і методів активізації досліджуваного феномена засобами інших навчальних дисциплін.

### РЕЗЮМЕ

**Руденко И. В.** Обобщенные выводы результатов исследования формирования творческой активности младших подростков средствами изобразительного искусства.

*В статье кратко обозначены обобщенные выводы экспериментального исследования теоретической и методической базы и механизмы творческой активности в философской и психолого-педагогической концепции личности, психофизиологические особенности творческой активности младших подростков и уникальность воспитательного потенциала искусства в процессе формирования ценностных ориентаций, творческого мышления и опыта поисковой деятельности ребенка. Реализация методики предусматривает целостный комплекс творчески-развивающих упражнений, художественно-творческих и частично-поисковых заданий.*

**Ключевые слова:** творческая активность младших подростков, воспитательный потенциал изобразительного искусства, критерии и уровни творческой активности, инновационные художественно-педагогические методы, формы и средства.

### SUMMARY

**Rudenko I.** Generalized conclusions of the results of research of junior teenagers' creative activity forming by means of fine art.

*In the article the generalized conclusions of experimental research of theoretical and methodological base and mechanisms of creative activity in philosophical and psychological-pedagogical conception of personality, psycho-physiological features of creative activity of junior teenagers and uniqueness of educational potential of art in the process of forming of the valued orientations, creative thinking and experience of searching activity of child are marked briefly.*

*Educational potential became the conceptual basis for design of original methodology of junior schoolchildren creative activity forming with the help of didactic-informative, heuristic-communicative, emotional-synthesizing, creative spiritual experiencing and practical-harmonizing factors of fine art, actualization of synthesis of the sensory feeling and single-plane nature of process of perception of reality and art. The mechanism of influence is based on the effect of appearance-disappearance, metaphorical transformation of images. Realization of methodology envisaged implementation of integral complex of tasks from creatively-developing exercises, artistically-creative and partly-searching tasks.*

*The generalized conclusions of forming experiment confirmed efficiency of methodology of junior teenagers' creative activity forming by means of fine art in the education process of general secondary schools. The developed original technique can be used productively by the teachers, methodologists, heads of art schools, teachers of the higher educational establishments and students of fine arts specialties during the pedagogical practice. Theoretical calculations and experimental results of the study can serve as a basis for updating the contents of fine art training of students in grades 5–6, programs of retraining and professional development of pedagogical staff in the field of fine art education and contribute to the improvement of the system of educational work at schools and extracurricular educational institutions.*

*The prospects of further development of problem of junior teenagers' creative activity forming are seen in the analysis of creative activity of students of initial and senior school, development of forms and methods of activation of the investigated phenomenon by means of other educational disciplines.*

**Key words:** *creative activity of younger teenagers, the educational potential of the fine arts, the criteria and levels of creativity and innovative artistic and pedagogical methods, forms and means.*

УДК 378. 091. 011. 3–051: 373.1:78

**Р. А. Савченко**

Національний педагогічний університет  
імені М. П. Драгоманова

## **ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

*Організація навчальної взаємодії виступає одним із засобів формування музично-педагогічної компетентності та розглядається як двосторонній суб'єктно-суб'єктний взаємозв'язок, що визначається високою активністю і викладача, і студентів, які утворюють сукупний суб'єкт. У цьому процесі прослідковується така динаміка налагодження взаємодії: від залучення студентів до продуктивної діяльності, когнітивної стратегії виконання дій; через виконання студентами різноманітних завдань із використанням опорних моделей, стратегій за цілеспрямованою підтримкою викладача; до самостійної організації, саморегулювання діяльності без підтримки викладача.*

**Ключові слова:** *музично-педагогічна компетентність, співпраця викладача та студентів, навчальна взаємодія, навчально-коректувальний, навчально-спрямувальний, навчально-закріплюваний види взаємодії.*

**Постановка проблеми.** Кооперовано-діяльнісний підхід, що став теоретичною основою нашого дослідження, визначив внутрішню цілісність навчальної діяльності студентів і знайшов відображення в обґрунтуванні методики формування музично-педагогічної компетентності майбутніх вихователів і музичних керівників дошкільних навчальних закладів. Концептуальною засадою методики стала суб'єктно-суб'єктна взаємодія, як створення відповідного середовища, що охоплює організацію